

De Lossersche Esch (1)

door W. F. Anderson

Wij wilden die dag eigenlijk naar Gronau om Wealdenontsluitingen te bezoeken in de nieuwe stadswijk. Op een mooie septemberdag in 1964 reed derhalve s' morgens vroeg mijn vriend Römer bij mij voor, en weldra snelden we in zijn auto in de richting Gronau. Vlak bij het dorp Losser gekomen, kwamen we overeen even om te rijden langs de Hoge Boekelerweg. Een plek die ons steeds onweerstaanbaar trok, omdat daar de Firma Osse jaren geleden klei had gegraven, waarbij belemniten waren gevonden. Van de resultaten van deze voormalige activiteiten was echter sedert lang niets anders meer te zien dan een romantisch bosje, waarin een waterkolk de voormalige groeve markeerde. De tijd dat daar vondsten gedaan werden was reeds lang voorbij.

Wanneer men zich echter systematisch met het onderzoek van zijn naaste omgeving bezig houdt, is het zaak van tijd tot tijd de ronde te doen met inbegrip van de plaatsen die men redelijkerwijze als afgeschreven kan beschouwen. Men kan echter nooit weten . . .

Zonder de geringste verwachting vervolgden we dus onze tocht, maar wie schetst onze verbazing toen wij ter plaatse gekomen, het terrein over enige honderden meters omgewoeld zagen, en lange sleuven met daarnaast bergen van zwarte klei aantroffen. Men was daar bezig de grond bouwrijp te maken en riolering aan te leggen! De opengelegde sleuven bevonden zich aan de tegenwoordige Markeweg die een nieuwe zijstraat van de Enschedese straat vormt en parallel loopt aan een volgende zijstraat van de Enschedesestraat, de Zweermanstraat. Beide genoemde straten kruisen ook de Hoge Boekelerweg. Het gedeelte van de Hoge Boekelerweg tussen Markeweg en Zweermanstraat was eveneens opengelegd en hier bevond zich de directieket van de heer J. W. C. de Koeyer, ambtenaar van de gemeente Losser, waar we weldra kennis mede zouden maken, een kennismaking, die grote gevolgen voor de eerstvolgende jaren zou hebben.

We verlieten de auto en begonnen de uitgegraven zwarte klei te doorzoeken en vonden reeds dadelijk een paar belemniten. Onze eerste indruk was dat wij een bijzonder rijke vindplaats voor ons hadden, maar zoals dat wel meer gaat, hierbij bleef het en hoewel we niets ondoorzocht lieten, het bleef bij deze vondst. Nu vervoegden we ons bij de directieket, waar we uiterst vriendelijk door de heer de Koeyer werden te woord gestaan. Aan de hand van het uitbreidingsplan van de gemeente Losser werd ons een en ander over de werkzaamheden toegelicht en nu bleek ons, dat binnen weinige jaren de gehele Lossersche Esch met huizen zou worden bebouwd.

Dat een gedeelte van dit klassieke stukje Nederland bewaard moest blijven stond voor ons vast en van nu aan kwamen wij bijna wekelijks naar Losser om de gang van de werkzaamheden te volgen en zodoende zoveel mogelijk geologische gegevens te verzamelen. Er werden handboringen verricht en het verzamelde ma-

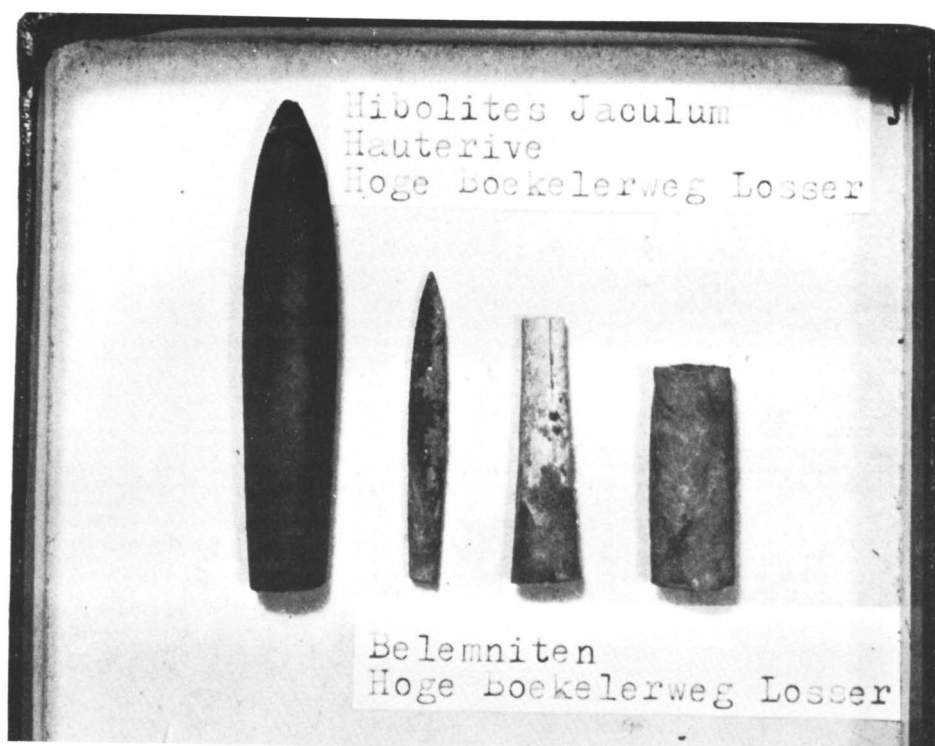

Foto 1
Werden belemnieten gevonden

foto W. F. Anderson

teriaal micropalaeontologisch onderzocht. Een en ander leidde ten slotte tot de totstandkoming van het Staringmonument op de Lossersche Esch. Van de resultaten van ons onderzoek hopen wij U in de eerstvolgende artikelen op de hoogte te stellen, maar eerst zullen wij in het kort de geschiedenis van de Lossersche Esch nagaan.

DE LOSSERSCHE ESCH

Het Staringmonument bevindt zich op de Lossersche Esch. Een gewone Twentse esch, waarop tot voor kort nog de verbouw van rogge, aardappelen en stoppelknollen werd uitgeoefend. Uit een topografische kaart van 1830 blijkt dat de esch toen in percelen verkaveld was, waarvan de verschillende eigenaren in het dorp Losser woonden. De esch zelf is dan niet bewoond, maar wordt naar het westen begrensd door een reeks boerenerven zoals Zweerink, Boerrigter, Deppenbroek, Loisman en Wigger. De Hoge weg en de Eschweg (later Gronausestraat geheten) bestaan reeds.

Omstreeks 1880 begint de bebouwing. De Gronausestraat wordt langzamerhand over de gehele lengte bebouwd, terwijl ook langs de Hoge weg enkele huizen worden geplaatst. In 1902 wordt ook de nieuwe R.K. kerk gebouwd.

In 1850 wordt aan de Hoge weg door de heer Kellerhuis een korenmolen gebouwd die met haar zwaaiende wieken te midden van de hoog gelegen korenvelden een prachtige aanblik vormde. Helaas viel ook dit bouwwerk de voortschrijdende techniek ten offer. Ze kwam omstreeks 1932 stil te liggen, raakte steeds meer in verval en werd tenslotte afgebroken.

Dit alles, hoe belangwekkend ook uit historisch oogpunt, onderscheidt deze plek echter in niets van vele andere fraaie esschen in Twente, ware het niet dat hier vlak onder de akkerarde oeroude aardlagen aan de oppervlakte komen, die men nergens elders in Nederland te zien kan krijgen. Het zijn zandsteenlagen behorende tot een afdeling van de Onderkrijtperiode, het z.g. Hauterivien, met een ouderdom van naar schatting 130.000.000 jaren. Het voorkomen van de zandsteen maakt zich bemerkbaar door de vorm van het landschap als een hoogte in het terrein van een langgerekte ovale gedaante met een lengte van 1300 meter en een

Foto 2
boren langs de Markeweg

Foto 3
boren naar zandsteen in lossers. Vader en zoon R  mer, Hr Bramer (Gildehaus) helpt ook ijverig mee.

breedte van 400 meter. De lengteas wordt gevormd door de Hoge weg, die dus de top van de opwelling volgt.

Staande bij het Staringmonument zien we een landweg naar het westen dalen in de richting van het erve Nietert (vroeger Boerrigter).

De helling naar het oosten kan men waarnemen doordat de nieuw aangelegde Staringstraat afdaalt in oostelijke richting. Door egalisatiewerkzaamheden ten behoeve van het uitbreidingsplan van de gemeente Losser is echter reeds een deel van de karakteristieke terreinvorm verloren gegaan. De bebouwing maakt thans snel voortgang en weldra zal er van de Lossersche esch in haar oorspronkelijke toestand niets meer te zien zijn.

Verplaatsen wij ons in gedachten nu weer naar het jaar 1844. In die tijd, toen er van kunstmest nog geen sprake was, is er een algemeen streven bij de meer ontwikkelden, de vruchtbaarheid van landbouwgronden te verhogen door een bemesting met kalkmergel. Deze zo begeerde grondstof wordt ook in het naburig M  nsterland toegepast en hiertoe werd Wealdenkalk bij L  nten gedolven.

Het was de pasbenoemde burgemeester van Oldenzaal en Losser de heer C. W. Eekhout die deze mergel in zijn gemeente ontdekte, in de buurt van de Glanerbeek. Maar dat niet alleen. Op de Lossersche esch waren hem de op de heuvel verspreid liggende zandsteenbrokken opgevallen en hij had reeds getracht met

Foto 4
W. C. H. Staring jeugdportret

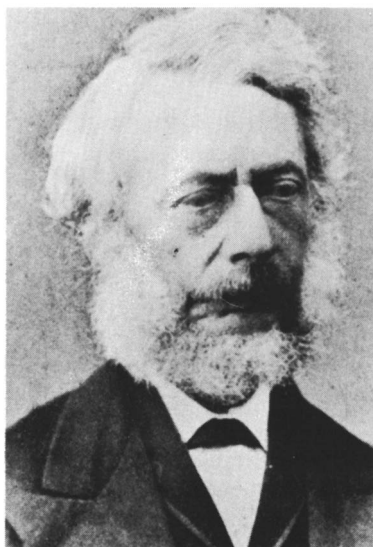

Foto 5
Dr W. C. H. Staring

behulp van een aardboor te weten te komen, wat er zich in de diepere ondergrond bevond. In 1843 had Dr. W. C. H. Staring, onze eerste Nederlandse geoloog, een voorlezing gehouden voor de „Overijsselsche vereeniging van Provinciale welvaart” met als onderwerp: De Aardkunde en den Landbouw van Nederland.

Dit was voor bovengenoemde vereniging de aanleiding aan Staring de vererende opdracht te geven om een onderzoek in te stellen naar de geologische toestand van Twente en Vollenhoven. Toen Staring op zijn reis door Twente in Losser arriveerde kon burgemeester Eekhout hem reeds een proefput van ongeveer 3 meter diep tonen.

De esch was, zoals gezegd, in die dagen nog geheel onbebouwd. Staring zegt in zijn beschrijving van de esch dat deze aan de oostzijde wordt begrensd door een vlak heideveld. Aan de overzijde vloeit de Dinkel, met haar zandige oevers, en scheidt Losser af van de grote Ravenhorster vlakte, die nog niet lang geleden een uitgestrekt hoogveen vormde. Aan de onderkant van deze vlakte verheffen zich plotseling de hoge Molenberg van Gildehaus en daar achter de Bentheimsche rots. Op de Lossersche esch staande en, over dat voormalige veen heen, op Gildehaus ziende, voelt men zich gedrongen om deze beide hoogten te vergelijken met twee in zee vooruitstekende kapen.

Op bijgaand profiel kunt U zien hoe aldra natuurlijk de gedachte post moest vatten dat onder de Lossersche esch wel eens onder de poreuze en daardoor als bouwsteen ongeschikte Lossersche zandsteen, de waardevolle Bentheimer zandsteen verborgen zou kunnen liggen. Die steen, waaruit in Nederland zoveel kerkelijke en wereldlijke gebouwen zijn opgetrokken.

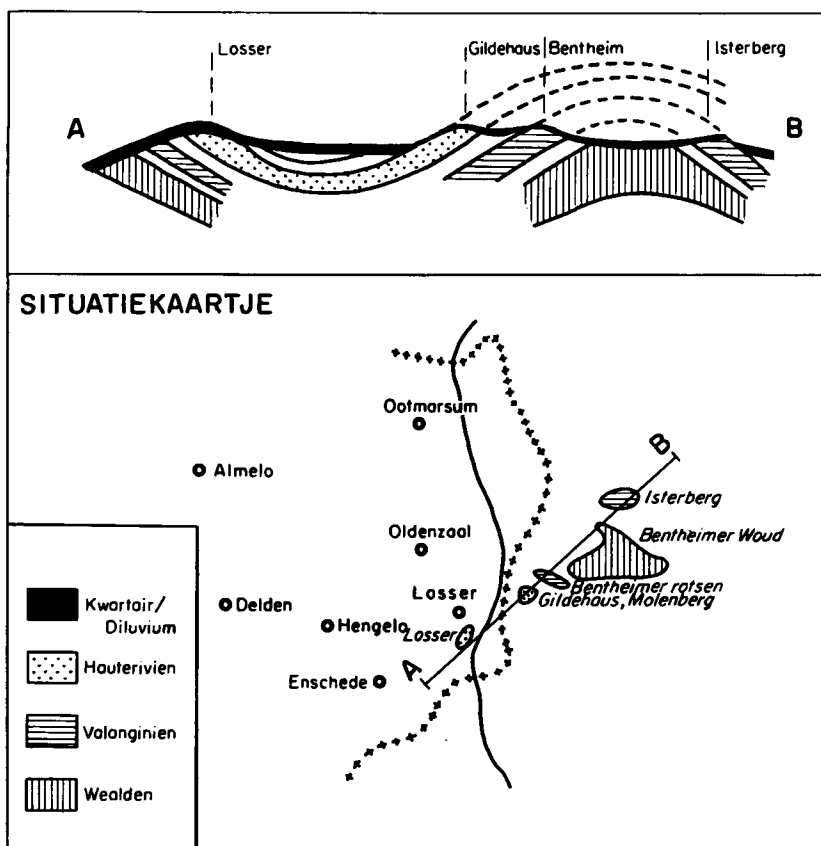

Foto 6

Staring die dadelijk het belang van de vondst van burgemeester Eekhout inzag, adviseerde de Vereniging tot ontwikkeling van de provinciale welvaart gelden bijeen te brengen ten einde een onderzoek mogelijk te maken. Dit gelukte en op 27 juli 1846 kon met het onderzoek begonnen worden. De heer G. M. Roding verhaalt hiervan in het jaarboek Twente 1963 het volgende: Op 1 augustus 1846 schrijft Eekhout aan de voorzitter van de Overijsselse Vereniging: Gisteren was ik te Losser en heden is Ter Kuile daar. De laatste maakt zich inderdaad zeer verdienstelijk en is wel de goedkoopste ingenieur die wij hebben konden. Hij was er de eerste dag van zeven uur des morgens tot 's avonds zes en verteede een halve stuiver voor melk bij den boer; boterhammen en koffie had hij medegenomen. Zoveel om U.W.E. te zeggen dat de zuinigheid behoorlijk wordt betracht.

Het eerste onderzoek werd gedaan op de plaats waar de straat naar Overdinkel zich afsplitst. Men ondervond veel last van water en besloot het nog eens te proberen in de buurt van het erve Nietert, 380 el in N.W. richting vanaf de eerste groeve. In november werd uit de tweede put, die toen een diepte had van ruim 30 voet en een doorsnede van 8 à 10 voet, een zerk gehakt van ongeveer 2500

oude ponden, die naar Zwolle werd gezonden. Hierna werd het werk gestaakt. Het geld was op en overlast van water maakten het noodzakelijk het werk stil te leggen.

Op 7 december 1855 schreef W. C. A. Staring, referendaris op het Ministerie van Binnenlandse Zaken, die de zaken van de geologische commissie behartigde, aan W. C. H. Staring: „Waarde broeder, Eekhout zit verlegen met zijn gat in de grond te Losser en wenschte het voor 80 gulden, dezen winter, te doen digten. Vindt gij niet, dat wij daartoe moeten overgaan?”

Veel geld als men bedenkt dat een dagloner in die tijd een lange dag werkende, tussen de 0,50 en 1 gulden verdiende.

Was dus het onderzoek economisch op een mislukking uitgelopen, wetenschappelijk had Staring een voorbeeldig onderzoek gedaan, waarvan hij in 1853 een verslag gaf, getiteld „De steen van Losser in Overijssel” in het 1e deel der verhandelingen uitgegeven door de Commissie voor de Geologische Beschrijving en Kaart van Nederland”.

Een beschrijving van het gesteente en de daarin voorkomende fossielen zo voor-
treffelijk, dat ze nu na ruim honderd jaar nauwelijks te verbeteren is.

Foto 7
De Ammonieten uit de Zweermanstraat

OP ONDERZOEK IN LOSSER

Een van onze eerste werkzaamheden was te trachten aan de weet te komen waar de 2e groeve die Staring in de esch had laten maken, gelegen kon hebben. Ouden van dagen wisten van horen zeggen, dat aan het voetpad, dat zich van de Esch westwaarts naar het erve Nietert slingert, een gat moest hebben gelegen.

Zwervend over de akkers was ons al eens een plek opgevallen, waar de zwarte akkeraarde met een groot aantal glas- en porceleinscherven vermengd was. Toen we met het kompas in de hand, vanaf de straat naar Overdinkel 380 el (met el bedoelde Staring gelukkig 1 meter), in noordwestelijke richting liepen, kwamen we tot onze verbazing precies op de „schervenplaats” weer uit. We hadden hier dus een dichtgestort gat voor ons, ongeveer op de plaats waar het volgens „de overleveringen der ouden” moest hebben gelegen.

Nog een andere interessante waarneming was enige jaren tevoren gedaan. Tijdens werkzaamheden aan een huis, gelegen aan het oude gedeelte van de Zweermanstraat bij de school, waren ammonietfragmenten te voorschijn gekomen, thans in het bezit van de heer Scholten te Enschede. Onze verwachtingen waren dan ook hoog gespannen toen wij aan ons onderzoek bij de Hoge Boekelerweg begonnen, waarvan de resultaten in een volgend artikel bekend gemaakt zullen worden.